

HON- ÉS NÉPISMERET

5. évfolyam

Hon- és népismeret modulból A és B változat készült, önálló cél- és feladatrendszerrel, illetve eltérő tartalommal. A helyi tanterv készítésénél vagy az A vagy a B változatot lehet figyelembe venni.

„A” változat

Célok és feladatok

A Hon- és népismeret új tantárgy. Egyik központi rendező elve a hagyományismeret. A modul témaköreiben részletezett példák általában a 19. század végén és a 20. század első felében élt gazdálkodó parasztcsalád életéből valók. Ezt tudjuk szemléltetni a szakirodalom alapján, és a szabadtéri múzeumok, tájházak berendezései is többségükben ezt a kort mutatják.

A hagyományismeret tanításának célja: a hagyományos paraszti kultúra és értékrend megismertetése. A természetközeli élet, a természetet tisztelő, azt felhasználó és nem kihaló paraszti életmód értékeinek bemutatása. A szűkebb szülőföld hagyományainak alaposabb ismeretén keresztül a hazaszeretet megerősítése, egészséges identitástudat kialakítása, amely pátoz és túlzó romantika nélkül tanítja meg nemzeti örökségünket megbecsülni, szeretni és tisztelni.

Saját kultúránk megismerése mellett először a közvetlen környezetben, majd a tágabb hazában élő más hagyományú kisebbségek, nemzetiségek kultúrájának, tiszteletének megtanítása. Ösztönzés a szülőföld cselekvő felfedezésére, felkészítés a magyar kultúra egyre tágabb és egyre mélyebb megismerésére. A saját szűkebb környezet, szülőföld példáiin keresztül általános kép kialakítása a hagyományos paraszti kultúra rendjéről és szokásairól. Nagyobb városok esetében a tágabb régiót, Budapest esetében szabadon választható néprajzi tájakat hozunk fel példának, illetve olyan vidékeket, amelyekhez a gyerekek érzelmileg kötődnek, akár közös élmény, akár rokoni kapcsolatok révén.

Az érdeklődés felkeltése a „hétköznapi történelem”, a néprajz, a művelődéstörténet, a népköltészet iránt. A történelem és a néprajz forrásainak (archív fotók, filmek, múzeumi tárgyak, régi dokumentumok, családi történetek, fényképek és iratok, könyvek stb.) bemutatása. A hagyományos családi formák, a természet ismeretéhez alkalmazkodó munkarend, a paraszti erkölcs- és értékrend megismertetésén keresztül olyan biztos háttér nyújtása, amely segít eligazodni a világban, amely megvéd a fogyasztói társadalom szélsőséges megnyilvánulásaitól és az értékválságtól.

Fejlesztési követelmények

A bemutatott példák, tevékenységek és az olvasmányélmények alapján váljanak világossá a természeti környezet, a gazdálkodás, a társadalom, a tárgyi és a szellemi kultúra kölcsönhatásai és összefüggései. Ezek ismeretében a történelem és a földrajz tantárgyak elsajátítása is élvezetesebbé és könnyebbé válik.

A 6. évfolyam végére (a történelemben párhuzamosan tanultak segítségével is) váljon egyértelművé, hogy a hagyományismeret modulban tanult, megismert tárgyak, jelenségek is változnak az időben, ugyanakkor a népművészeti alkotásoknak tájankénti jellegzetes eltérései vannak. Azaz tudatosodjon, hogy másképpen éltek az emberek az egyes történelmi korszakokban és az egyes földrajzi tájakon.

A tárgyi kultúra (a ház külseje, a szoba berendezése, a használati tárgyak, a gazdasági épületek száma és nagysága) alapján a tanuló tudja megkülönböztetni a szegény és módosabb rétegeket (a differenciáltabb szétválasztásra a szellértől a parasztpolgárig az adott korosztálynál nincs szükség), valamint a szobában lévő képek és dísz tárgyak alapján a katolikus és a protestáns felekezetűeket.

Ismerjen néhány népművészeti motívumot, és azokat tudja térben elhelyezni, illetve ismerje azok díszítési technikáit is (szövés, hímzés, nemezelés, faragás, festés stb.) legalább elméletben, ha a gyakorlati foglalkozásra nincs mód.

Ismerjen néhány fontos népszokást, azok vallási tartalmát és hátterét, a hozzá kapcsolódó szövegfolklórt (dramatikus játékot, kántálást, éneket stb.) és a szokáshoz kötődő hiedelmeket.

Belépő tevékenységformák

Rajzoljanak vagy fessenek le néhány helyi népművészeti motívumot.

Ha van az iskolában valamilyen kézműves foglalkozás (hímzés, szövés, agyagozás, fafaragás stb.), a hagyományismeret modulban megismert motívumokat ott alkalmazzák.

Tanuljanak meg kívülről helyi folklóralkotásokat: népdalokat, balladákat, meséket, játékokat és szokásszövegeket, a népi dramatikus játékokat (pl. betlehemezés) játsszák el, a szükséges jelmezeket együtt válogassák és készítsék el.

Bővüljön a szókincsük, a fogalomismeretük egyrészt a paraszti háztartás és gazdálkodás tárgyainak megismerésével, másrészt a népköltészeti szövegek, a szokások és a dramatikus játékok megtanulása révén.

A különleges, ma már nem használt eszközöket, tárgyakat (pl. köpülő, gereben, rokka, guzsaly, sütőlapát, teknő) képi formában is mutassuk be, ha lehet, használatuk közben, s a tanulók ezeket rajzolják, fessék le.

Az irodalmi olvasmányélményeket (népköltészet, Petőfi, Arany, Móra, Móricz stb.) építjük be az egyes témakörök példái közé.

A munkákról, a családról, az emberi kapcsolatokról tanultakhoz játsszanak el a gyerekek élethelyzeteket, munkafolyamatokat (pl. kenyérsütés, kenderfeldolgozás).

Gyűjtünk a diákok közreműködésével régi családi fotókat, festmények reprodukcióit például a lakásbelsőről vagy a viseletről tanultaknál; a képeket csoportosítsuk korok, földrajzi helyzet vagy társadalmi réteg (szegény paraszti, módosabb paraszti, városi, polgári) szerint.

Kérdezzenek önállóan is a falubeli öregektől és/vagy a nagyszülőktől a saját gyerekkorukról, életükről, háztartásukról, akkor is, ha már ők is városban nőttek fel.

Családi fényképek alapján fedezzék fel például az épületek, a lakásbelső, a viseletek változásait.

Akár írott, akár képi formában hasonlítsuk össze a magyar paraszti kultúráról tanultakat más kultúrákkal (néprajzi vagy nyelvjárási tájegységgel, szomszédos néppel vagy városi kultúrával stb.).

Beszélgessünk közösen (vagy írjanak fogalmazást) arról, hogy mi változott meg a paraszti világból végérvényesen.

Használják a diákok a könyvtárat, ismerjék meg a legfontosabb néprajzi, népköltési gyűjteményeket, a magyar szólások és közmondások gyűjteményét stb.

Ismerjenek meg filmekről minél több munkafolyamatot és szokást.

Látogassunk el közösen a legközelebbi helytörténeti és néprajzi kiállításra, illetve a legközelebbi szabadtéri múzeumba és a környékbeli tájházakba.

Ismerjék fel a múzeumban látottakat a tanultak alapján.

5. évfolyam

Heti: 1 óra

Témakörök	Tartalmak
A ház	Hajlékok típusainak bemutatása (kunyó, jurta, veremház, boronaház, több helyiséges lakóház). Az éghajlat, a természeti környezet és az építkezési alapanyagok összefüggéseinek bemutatása (összehasonlítás távolabbi kultúrák hajlékaival: iglu, fűkunyó stb.). Az életmód és az építkezés technikájának összefüggése a nomád népeknél (szállítható sátrak, illetve jurta, utalás a honfoglalás előtti magyar életmódra). A magyar paraszti lakóházak külső jellegzetességei.
A szoba	Mi van a szobában? Miből készült, hogyan készült, mire használják? Ezek kapcsán utalás a munkamegosztásra (fafaragás – férfiak, szövés – nők), életmódra, felekezeti hovatartozásra (szentsarok, kegytárgyak), társadalmi helyzetre. Bútortípusok és elnevezések: sarokpad, kamarásasztal, nyoszolya, dikó, gyalogszék, sublót, szuszék, szökröny, tálás stb., mire használták, hogyan díszítették. Textilek: hímzés és szöttek megkülönböztetése, hétköznapi lakástextiliák (abrosz, ágynemű), tisztaszoba textiliái (díszpárnák, lepedővégek stb.). A szűkebb lakókörnyezet motívumkincsének megismerése. Dísz tárgyak: a szentsarok és a sublót dísz tárgyai (pl. kegyesdobok, szentképek, hazafias tárgyú nyomatok, emlékpoharak, emléksészék).

A konyha	<p>A tűzhelyek típusai: kandalló, kemence, rakott tűzhely, kályha, elhelyezkedésük a szobában és a konyhában, használatuk módja.</p> <p>A füst elvezetésének módjai: füstös konyha, szabadkémény, zárt kémény.</p> <p>Konyhai eszközök: kerámiaedények típusai (tálak, fazekak, szilkék, sütőedények, vizeskorsók, kancsók).</p> <p>Néhány jellegzetes forma párosítása az elnevezéssel és a használat módjával.</p> <p>Egyéb eszközök, például köpülő, dagasztó teknő, sütőlapát, krumplinyomó, mozsár, vajformázó, szita, hurkatöltő.</p> <p>Az edények és a többi eszköz bemutatásán keresztül utalás a kenyérsütésre, tejfeldolgozásra, disznóölésre, ételhordásra, víztárolásra,</p>
Hétköznapok a paraszti házban és a ház körül	<p>XIX. század végi, XX. század eleji gazdálkodó paraszti család munkamegosztása (helyezze előtérbe a szűk környezet hagyományait, például ahol volt, a nagycsaládi formát). Nemek, korosztályok szerinti munkák a házban és a ház körül: kisebb gyerekek játéka, munkákat utánzó gyerekjátékok; 10-12 éves lányok, illetve fiúk csoportos játéka és munkái: vízhordás, állatetetés, takarítás, mosás, főzésben segítség, ételhordás, libapásztorkodás, disznó őrzése; a felnőttek munkái: fafaragás, kosárfonás, idénymunkák (lekvárfőzés, szövés, fonás stb.). A napi, a heti és az éves munkarend, munkaritmus: egy nap és egy hét munkarendje, az évenkénti munkák ideje (lekvárfőzés, tollfosztás, fonás, szövés). Az étkezések rendje: téli és nyári étrend (jellegzetes paraszti ételek). Hétköznapi viselet: a hagyományos paraszti ruhadarabok típusai (gatyá, pendely, ing, kapca, kötény, kendő stb.) és anyagai.</p>
Az ünnep Ünnep a paraszti házban	<p>Általános összefoglaló az ünnep szerepéről, világi és vallási ünnepek.</p> <p>A liturgikus év ünnepei a paraszti házban. □ Ünnepi előkészületek: böjt, munkatilalmak, ételek, viselet, szokások stb.</p>
A karácsonyi ünnepekör	<p>Az advent, Miklós napja, Luca napja, a téli napforduló. □ A helyi hagyományban ma is élő vagy újra felelevenített szokások (pl. karácsonyi kántálás, betlehemezés, bölcsöske, regölés, névnapi köszöntés, aprószentek napi vesszőzés, újévi köszöntők). □ A vízkereszt fogalma, háromkirályjárás.</p>
A farsang	<p>A farsang változó időpontjának magyarázata. Farsangi köszöntők és maszkos alakoskodások, például állatmaszkos alakoskodás felelevenítése.</p>
A kamra és a gazdasági épületek	<p>A gazdálkodás a használati tárgyakon és a telek épületein keresztül: a kamra tárgyai (gabonatarolók, favilla, tiloló, gereben, vonószék, taliga stb.), mikor mire használták; a gazdasági udvar épületei (góré, csűr vagy pajta), az itt található eszközök: eke, borona, henger, csép, rosta, petrencerúd stb. használatának alkalmá és módja; az állattartás épületei (ólak, istállók), a bennük élő háziállatok és azok haszna.</p>
A paraszti munka éves rendje	<p>A gazdasági év tavasztól ősziig, a legfontosabb jeles napok és a hozzájuk köthető gazdasági tevékenységek: szántás, vetés, boronálás, aratás (Péter-Pál napja), cséplés ideje, az állatok ki- és behajtása (Szent György Szent Mihály és Szent Márton napja). A férfi és a női munkák szétválasztása. A gazdálkodáshoz nélkülözhetetlen természetismeret (pl. természeti megfigyelések, egyes napokhoz kötődő időjósítások).</p>
A munkaalkalmakhoz kapcsolódó szokások	<p>A gazdálkodáshoz szorosan kapcsolódó ünnepek (pl. arató és szüreti multságok, húsvéti határkerülés, Szent György napi pásztorünnepek, Szent Márk napi búzaszentelés), ezekkel kapcsolatos szólások, énekek.</p>
A falu közössége	<p>A falu teljes közösségének közös munkaalkalmi, egymás segítése több munkaerőt igénylő nagyobb munkák elvégzésekor, a kalákamunkák: aratás, szüret, tollfosztás, kukoricafosztás, disznóölés. □ A fonó ideje és helye, az itt végzett munka, a fonóbeli szórakozások, játékok és az udvarlás módja a fonóban.</p>
Társadalmi kapcsolatok a falun belül	<p>A családon kívüli kapcsolatok. A komák, a komatál küldése (lásd még fehérvasárnap a húsvéti ünnepekörben). A faluban élés a születéstől az öregkorig: közös gyerekJátékok,</p>

leány- és legénycsoportok tevékenységei, munkái, leány- és legényavatás, az ismerkedés és a párválasztás alkalmai, a felnőtt és idősebb férfiak falubeli tisztségei, az idős asszonyok feladatai a közösségben.

**Az emberi élet
fordulóihoz kapcsolódó
szokások**

A gyermek megszületéséhez és a keresztelőhöz kapcsolódó hiedelmek és szokások. A házasságkötés szokásai (a lakodalom szokásai). Egy lakodalmas (lehetőség szerint helyi) megismerése.

Húsvéti ünnepkör

A húsvét újszövetségi eredete. A falunak a húsvéti ünnepkörhöz kötődő népszokásai, továbbá más egyéb hagyományos népszokások, például virágvasárnapi kiszehajtás, villőzés, a locsolás, köszöntő versek, komatál küldése.

**A pünkösdi ünnepkör
és a nyári napforduló**

A pünkösdi ünnepkör népszokásai, például pünkösödölés, pünkösdi királynéjárás, hesspávázás. □Egy kiválasztott szokás eljátszása. Szent Iván napja mint a nyári napforduló, a szertartásos tűzgyújtás ünnepe.

A továbbhaladás feltételei

Népművészeti tárgyak és azok technikáinak felismerése, néhány jellegzetes motívum képi megalkotása. A naptári év legfontosabb népszokásainak ismerete, ezek közül egy karácsonyi vagy egy húsvéti népszokás szövegének előadása, részvétel egy dramatikus játékban. A régi paraszti háztartás és gazdálkodás eszközeinek felismerése, használatuk ismerete. A paraszti kultúra térbeli és időbeli változásának néhány példával való indoklása, a városi kultúrától való eltéréseinek felismerése. Annak felismerése, hogy a társadalmi változások a történelem részét képezik. Néprajzi kézikönyvek, ismeretterjesztő könyvek, filmek, fotók ismerete, ezek forrásként való használata. Múzeumok látogatása, az ott látott tárgyak, enteriőrök alapján az életmód elemeinek azonosítása.